

Драгана ПЕЈОВИЋ
Адвокаткиња у Новом Саду, Република Србија

НАТАЛИТЕТ – БРЕМЕ ЖЕНА У СРБИЈИ

Dragana PEJOVIĆ
Attorney-at-Law in Novi Sad, Republic of Serbia

BIRTH RATE: THE BURDEN OF WOMEN IN SERBIA

Serbia has been facing a negative birth rate for several decades. The demographic problem also consists in the outflow of the population in search of better living conditions. In order to encourage women to have children, the state passed the Law on Financial Support to Families with Children, which significantly increased the parental allowance. The highest state officials affirmed this legal solution, stating that with the increase of this allowance, all obstacles on the way to raising the birth rate in Serbia have been removed. At the same time, they told women that there was no need for their employment anymore, as they could achieve their material existence by giving birth to children, because they expected high financial compensations for that. This message made it clear to women in Serbia that they were “in charge” of the “job” of raising the birth rate, i.e. that the role of a mother was still primarily reserved for them. This called into question the dignity of women in Serbia. Gender stereotypes, according to which the role of a caring mother is traditionally reserved for women, are present not only in Serbia, but also in other Balkan countries, and they represent a serious obstacle to the development of women and thus of the entire Balkan society.

With this paper, we aim to point out how the demographic problem in Serbia is being solved in the wrong way by awarding cash benefits to women for childbirth, with the message that the role of a mother should be their only preoccupation because of the declining birth rate.

Keywords: social position of women; birth rate; gender stereotype; Law on Financial Support to Families with Children; childbirth.

УВОД

У Србији се већ годинама када је у питању пад наталитета “упире прстом у жене”. У том смислу, државни врх и Српска православна црква у континуитету женама шаљу поруке које би требале да их подстакну на рађање детета а које заправо вређају достојанство жена. Ове поруке као и “неодољиве понуде” у виду социјалног давања у замену за зараду опредељујуће су утицале на избор теме овог рада.

На почетку рада у кратким цртама ћемо представити новине које је донео Закон о финансијској подршци породици са децом, као и саму атмосферу која је пратила доношење и почетак примене овог закона. Уз државни врх у борбу за подизање наталитета активно се укључила и Српска православна црква чије поруке упућене женама ће такође бити предмет анализе у раду. По-

себну пажњу у раду ћемо посветити друштвеном положају жена у Србији јер сматрамо да су запосленост, финансијска независност, равноправна расподела кућних послова између жене и мушкарца, те подједнако учешће у подизању детета од битног утицаја за жене приликом доношења одлуке о рађању.

Циљ истраживања у овом раду је да се установи да ли је, имајући у виду друштвени положај жена у Србији, оправдано очекивати да државни врх и Српска православна црква популационим мерама у виду порука и социјалним давањима “приволе” жене на рађање деце, односно да ли се овим мерама може утицати на повећање наталитета или наталитет постаје бремене жена у Србији.

РОДИТЕЉСКИ ДОДАТАК КАО ЗАМЕНА ЗА ЗАРАДУ

У Србији је крајем 2017. године ступио на снагу Закон о финансијској подршци породици са децом (у даљем тексту: Закон) који је почео да се примењује од 1. јула 2018. године. Овим законом значајно је увећан родитељски додатак¹. Образложење Закона дао је сам председник државе тако што је женама послао поруку да не морају ништа да раде осим да рађају (Вучић 2018).²

Знатно повећање родитељског додатка који се исплаћује у месечним ратама³ државни врх је видео као замену за зараду. Порука председника упућена женама у Србији као да осликава и доминантни патријархални став у друштву да женама у Србији није место изван приватне сфере, те да њихове активности треба да буду ограничене на домаћинство и бригу о породици. Павићевић је “образложење” Закона видела као опасност по права и слободе жена у Србији, те је упозорила да “ослобађање” жена од рада представља “ослобађање жена од сопствене воље у прилог служења нацији” (Павићевић 2018).

У кампању за повећање наталитета држава је укључила и грађанке и грађане Србије. Држава је у фебруару 2018. године објавила јавни позив за израду слогана у циљу подстицања наталитета. У саопштењу након конкурса

¹ Према одредби чл. 23 Закона за прво дете рођено 1. јула 2018. године и касније утврђује се родитељски додатак у висини од 100.000,00 динара (око 850 евра) док је пре ступања на снагу овог Закона додатак износио 20.000,00 динара (око 180 евра). Родитељски додатак за прво дете исплаћује се једнократно. За друго дете родитељски додатак износи 240.000,00 динара (око 2000 евра) док је пре износио 50.000,00 динара (око 420 евра). Овај износ исплаћује се у 24 једнаке месечне рате по 10.000,00 динара (око 85 евра). Родитељски додатак за треће дете износи 1.440.000,00 динара (око 12.200 евра), а претходно је износио 90.000,00 динара (око 750 евра). Додатак за треће дете исплаћује се у 120 једнаких месечних рата по 12.000,00 динара (око 100 евра). За четврто дете родитељски додатак утврђује се у висини од 2.160.000,00 динара (око 18.300 евра) док је некада износио 120.000, 00 динара (око 1.000 евра), а исплаћује се у 120 једнаких месечних рата по 18.000,00 динара (око 150 евра).

² Представљајући акциони план за популациону политику 2018. године председник Вучић је изјавио: „Мајка која роди треће и четврто дете имаће 30.000,00 динара месечно које добија од државе, да ништа не ради и да има пребивалиште на територији Србије”.

³ Видети фусноту 2.

је наведено да ће слогани бити “коришћени у кампањи за промоцију мера популационе политике са циљем подстицања рађања у Републици Србији”. Прво место поделили су слогани „Љубав и беба – прво што нам треба!“ и „Рађај, не одгађај!“. Друго место освојили су слогани „Мама – нећу сама, тата – хоћу брата“ и „Доста речи, нек закмечи“. Треће место заузели су слогани „Чуда се не дешавају. Чуда се рађају.“ и „Нек се деца рађају и лепе ствари догађају“. Драгин, осврћући се на победничке слогане констатује да “здрава логика налаже да будућим родитељима, а у нашим условима и помажућој им родбини, ипак прво треба колико-толико достојанствен егзистенцијални минимум да би бебу, како вели прво-првонаграђени аутор, одгајали у љубави, уместо да је, свој жељености и родитељској љубави упркос, (све) чешиће доживљавају као економско бreme” (Драгин 2018).

Након непуне четири године од повећања родитељског додатка у циљу подизања natalитета, уочено је да мере нису дале резултате. Упркос изостанку резултата, без улажења у разлоге неуспеха, по истом принципу као 2018. године, а у нади да жене овај пут неће одгађати, него рађати, већ почетком 2022. године повећан је родитељски додаток и то у троструком износу за прво дете.⁴ Наведено показује да је државни врх и даље уверења да је новчана накнада (сада мало виша) све што је женама потребно да би се одлучиле за рађање детета.

СРПСКА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА У БОРБИ ЗА ПОВЕЋАЊЕ НАТАЛИТЕТА - АТАК НА ДОСТОЈАНСТВО ЖЕНА

У процесу ретрадиционализације, државни врх Србије има снажну подршку Српске православне цркве. Иако је према Уставу Републике Србије црква одвојена од државе (члан 11), државни врх након 2000. године многе одлуке доноси тек након консултација са представницима Српске православне цркве (Жене у црном 2019: 18) што говори у прилог клерикализације друштва у Србији. Стога и не представља велико изненађење што се Српска православна црква прикључила државном врху у промовисању „обавезе” рађања деце. Тада актуелни поглавар Српске православне цркве, патријарх Иринеј, поручио је 2017. године женама у Србији да су дужне да рађају децу (Патријарх Иринеј 2017). Он је том приликом рекао: „Дужни смо да обновимо наш народ и да препоручимо нашим матерама да су дужне да рађају децу по божјем благослову и да на тај начин останемо у историји, иако смо пострадали. Тешко је набројати сва страдања Срба у Босни, Херцеговини, Лици, Далмацији, где су нестајала цела села” (*Ibid.*). Поред поглавара Српске православне цркве још један високи црквени великодостојник, митрополит Амфилохије, прикључио се кампањи која промовише обавезу рађања деце, доводећи у питање слободу жене да одлучује о рађању детета (право на абортус) при том вређајући достојанство жена у Србији. Он наводи: “Српкиње су постале мајке чедоморке,

⁴ Закон је промењен крајем 2021. године, те за прво дете рођено 1. јануара 2022. године и касније родитељски додаток износи 300.000,00 динара и исплаћује се једнократно (“Сл. гласник РС”, бр. 113/2017, 50/2018, 46/2021 – одлука УС, 51/2021 – одлука УС, 53/2021 – одлука УС, 66/2021 и 130/2021).

које у својим утробама побију за једну годину више деце него што су побили Мусолини, Хитлер и Броз, и ови овде на Косову и Метохији” (Амфилохије 2017). Оно што је карактеристично је да се представници цркве, у својим изјавама у вези са репродуктивним правима жена, не позивају на „доктринарне изворе и канонско право, већ искључиво на традиционалне вредности, морал и улогу жене као мајке, на одговорност жена за спас породице, угроженост и опстанак нације” (Жене у црном 2019: 22).

Анализа порука које синхронизовано са државним врхом шаље Српска православна црква женама у Србији, а којима се задира у слободу одлучивања о рађању детета, показују да се жене у Србији “третирају” искључиво као мајке, тј. “природно средство за обнову српске нације” (Папић 1998: 318) те је стога је њихова “национална дужност да своја тела предају нацији” (*Ibid.*).

ДРУШТВЕНИ ПОЛОЖАЈ ЖЕНА У СРБИЈИ

Пад наталитета, популационе мере које остају без резултата, намећу да се анализира какав је у стварности друштвени положај жена у Србији.

Запосленост и остваривање прихода је предуслов за задовољавање животних потреба, економске самосталности, чему свака жена тежи пре доношења одлуке да роди дете.

У Србији стопа запослености жена је 41,9% док је стопа запослености мушкараца 56,6%. Ова разлика је незнатно мања и то у корист жена, када је реч о женама и мушкарцима у браку, код жена износи 66%, а код мушкараца 62% (Републички завод за статистику 2020: 70).

Стопа запослености жена старости 25–54 године је за 10,8% мања у односу на стопу запослености мушкараца исте доби 69,1% према 79,9% (*Ibid.*). Највећи родни јаз на тржишту рада, када је реч о запослености, забележен је у категорији лица 55–64 године старости, где је стопа запослености жена 40,5%, а стопа запослености мушкараца 60,8%. (*Ibid.*).

Разлика у samozапослености је скоро двострука већа у корист мушкараца. Само 14% жена је samozапослено у односу на 25% мушкараца у категорији становништва старости између 15 и 64 године (*Ibid.*). □

На позицијама руководиоца, функционера и законодаваца је 67% мушкараца у односу на 33% жена. (*Ibid.*: 77), што говори да су позиције одлучивања у Србији резервисане за мушкарце. За разлику од ситуације у Србији, политику развијеног демократског друштва одликује подстицање жена да обављају руководеће послове како би се постигла родна равноправност (Шобот 2014: 44).

Међу запосленима који раде краће од пуног радног времена, 87% жена у поређењу са 13% мушкараца ради краће од пуног радног времена у случају када је разлог због ког се опредељују за непуно радно време брига о деци или неспособним одраслим лицима (Републички завод за статистику 2020: 78). Овај податак указује да је брига о деци и другим члановима домаћинства у Србији женина „дужност”. Међутим, када је разлог школовање или обука,

61% мушкараца у поређењу са 39% жена ради краће од пуног радног времена. (*Ibid.*: 78)

Жене у Србији су чешће финансијски издржавана лица него мушкарци (Благојевић Хјусон 2013: 69), а као запослене остварују 8,8% нижу зараду него мушкарци (Републички завод за статистику 2020: 90). Платни јаз је још већи и то у корист мушкараца када се зараде анализирају према степену образовања или занимањима. Платни јаз износи 21,2% када су у питању жене и мушкарци без школе, непотпуне основне школе или основног образовања, 14,2% износи разлика у платама између жена и мушкараца са средњим образовањем, а 17,9% износи разлика у платама између жена и мушкараца са високим образовањем, магистарским или докторским студијама (Републички завод за статистику 2020: 92). У зависности од врсте занимања, платни јаз варира у корист мушкараца, те тако међу административним радницима износи 5,4%, међу инжењерима, стручним сарадницима и техничарима 19,3%, а међу занатлијама и сродним занимањима чак 23,8% (*Ibid.*).

Власништво такође указује на економске неједнакости између мушкараца и жена у Србији. Мушкарци су много чешће власници непокретне имовине и аутомобила него жене у Србији (Благојевић Хјусон 2013: 76). Међутим, жене су чешће сувласнице него мушкарци што показује да „долази до постепеног трансфера власништа у корист изједначавања жена и мушкара, и да се тај процес одвија кроз пораст категорије сувласништва” (*Ibid.*). Благојевић увиђа да ове разлике проистичу из разлика у наслеђивању и разлика у регистровању власништва (*Ibid.*).

Мушкарци у Србији чешће него жене имају кредите и уштеђевину (*Ibid.*: 77) што је још један показатељ бољег економског положаја мушкараца у односу на жене у Србији.

На економски положај жена посредно утиче и обавеза старања о другим члановима породице. Када је реч о старању о другим члановима породице, друштво у Србији очекује да жена преузме улогу старатељке (*Ibid.*: 194), што је показао и већ наведени податак да се 87% жена опредељује за непуно радно време у случају да је потребно бринути о деци или старијим члановима породице. Локар у том погледу наводи да мајчинство представља „један од ограничавајућих фактора за жене на тржишту рада” (Локар 2007: 12). Истовремено, Локар не спомиње да очинство производи негативне последице по мушкарце на тржишту рада.

Благојевић-Хјусон истиче да је посебно уочљиво да се старање везује за женски род када је реч о самохраним родитељима. У 80% случајева у Србији самохрани родитељи су жене, а овај податак указује на то да су жене те које носе највећи терет родитељства. Судови и центри за социјални рад такође се воде традиционалном друштвеном предрасудом да првенствено жена треба да брине о детету јер се, након престанка заједнице живота родитеља, дете најчешће поверава мајци (Петрушић 2007: 171). У оваквим случајевима, други родитељ, односно отац детета, према Породичном закону Републике Србије

има право и дужност да издржава дете, да са дететом одржава личне односе и да о питањима која утичу на живот детета одлучује заједнички и споразумно са мајком детета (члан 78.). У стварном животу, одлука о поверавању детета мајци, представља за мушкарце „ослобађање“ од обавеза везаних за дете док жене након редовног радног времена, код куће чекају „свакодневне, многобројне обавезе везане за чување, васпитање и образовање детета“ (Пејовић 2016: 221).

Значајно је нагласити да у Србији, жене као самохрани родитељи „тешко или никако остварују право на алиментацију, а с друге стране институционално окружење не пружа скоро никакву заштиту или помоћ” (Благојевић Хјусон 2013: 196). У оваквој ситуацији, жене остају препуштене да се саме боре за себе и децу, а то значи да саме обезбеде материјална средства за издржавање, да саме подижу и школују децу, што представља огроман терет за жену. Немогућност остваривања алиментације не говори само о односу мушкараца као очева према деци, него и о односу државе према женама и деци јер држава не успева постојећим механизмима обезбедити деци алиментацију, а истовремено не чини ништа да постојеће механизме замени ефикаснијим.

Постојање строго дефинисаних родних улога потврђује и истраживање о коришћењу времена. Жене, без обзира да ли су запослене или не, двоструко више раде у домаћинству од мушкараца а упола мање времена проводе на плаћеним пословима (Републички завод за статистику 2020: 106) . Ово значи да запослене жене, након плаћеног рада, код куће започињу „другу смену”, која се огледа у неплаћеном раду. Овакав “конфликтан положај жене услед изостанка промена традиционалног модела родних улога и родног односа унутар породице и домаћинства” (Шобот 2014: 50) такође може утицати на одлуку о рађању.

Истраживања спроведена у Србији показала су да је породично насиље широко распрострањено (Петрушић и др. 2018: 17). „Најчешће жртве насиља у породици су жене свих старосних категорија” (*Ibid.*: 11). Материјална ситуација је битан фактор када је у питању повод за насиље. Као жртве насиља у породици, жене нису изложене само једном облику насиља него се најчешће ради о повезаности физичког са психичким или сексуалним насиљем или свих облика заједно. Учиниоци су, поред мужева, одрасли синови, свекар, свекрва и др. (*Ibid.*).

Друштвени положај жена у Србији, јасно показују статистички подаци, обликују родни стереотипи. Лошији економски положај жена у односу на мушкарце, разапетост између пословних и породичних обавеза која не оставља или оставља женама јако мало слободног времена које могу посветити себи, присутност породичног насиља, резултат је патријархалне породичне структуре. Стога смо мишљења да је проблематизовање друштвеног положаја жена од кључног значаја за подизање наталитета у Србији.

ЗАКЉУЧАК

На пораст наталитета свакако утичу многобројни фактори. У овом раду, желели смо да скренемо пажњу на један, веома важан, друштвени положај жена у Србији. Питање запошљавања жена, висине зараде која ће жени обезбедити економску независност, равноправног учешћа оба родитеља у подизању деце, равноправне поделе послова у домаћинству, јесу питања која одређују друштвени положај жене, а који сматрамо изузетно битним да би се остварио пораст наталитета. Актуелне популационе мере које се превасходно огледају у родитељском додатку који се промовише као замена за зараду и брига о подизању деце која се своди на мајчинство (Шобот 2014: 50), не могу дати резултате, што се и показало у пракси. Насупрот актуелним популационим мерама за подизање наталитета потребне су мере које ће допринети унапређењу друштвеног положаја жена и достизању родне равноправности уместо приморавати жену да буде робиња своје “биологије” (Петрушић 2010: 20). Такође, пораст наталитета не може бити искључиво бреме жена него проблем у чије решавање треба да се укључи цело друштво.

ЛИТЕРАТУРА

Амфилохије 2017: Mitropolit opet šokira, Amfilohije: srpskinje pobiju više dece nego Hitler i Musolini, Dnevni list Blic. <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/mitropolit-opet-šokira-amfilohije-srpkinke-pobiju-vise-dece-nego-hitler-i-musolini/559m619>

Благојевић Хјусон 2013: Blagojević Hjusion, M. Rodni Barometar. http://ravnopravnost.org.rs/wp-content/uploads/2017/02/RODNI_BAROMETAR_U_SRBIJI_RAZVOJ_I_SVAKODNEVNI_ZIVOT-1.pdf

Вучић 2018: Vučić zloupotrebio i ponizio žene, Danas 19.3.2018.

<https://www.danas.rs/drustvo/vucic-zloupotrebio-i-ponizio-zene/>

Драгин 2018: Dragin, A. Prst u oko. Dnevni list Danas.

<https://www.danas.rs/dijalog/licni-stavovi/prst-u-oko/>

Жене у црном 2018: Žene u crnom. Istraživanje o reproduktivnim i radnim pravima žena u Srbiji. Beograd: Žene u crnom.

Локар 2007: Lokar, S. Utjecaj globalizacije na žene u tranzicijskim zemljama. U Pravne studije roda, ur. Konstantinović Vilić, S., Petrušić, N. i Žunić, N. Niš: Pravni fakultet u Nišu, 118–130.

Папић 1998: Папић, Ž. Жене у Србији: посткомунизам, рат и националистичке мутације. У Žarana Папић. *Tekstovi 1977–2002*, ur. Zaharijević, Adriana, Ivanović, Zorica i Duhaček, Daša. 2012. Beograd: Centar za studije roda i politike, Fakultet političkih nauka, Rekonstrukcija Ženski fond i Žene u crnom, 303–328.

Павићевић 2018: Pavićević, B. 2018. Jednoga dana. 25.03.2018. Dnevni list Danas. <https://www.danas.rs/kolumna/borka-pavicevic/401190/>

Патријарх Иринеј 2017: Patrijarh Irinej: Žene su dužne da rađaju decu.

<https://www.021.rs/story/Info/Srbija/174416/Patrijarh-Irinej-Zene-su-duzne-da-radjaju.html>

Пејовић 2016: Pejović, D. Sloboda odlučivanja o rađanju dece u Nacrtu građanskog zakonika Republike Srbije. U: Glasnik Advokatske komore Vojvodine 5/2016, 216-225.

<https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0017-0933/2016/0017-09331605216P.pdf>

Петрушић и др. 2018: Petrušić, N., Žunić, N., Vilić, V. Krivično delo nasilja u porodici u sudskoj praksi-nove tendencije i izazovi. Beograd: Misija OEBS-a u Srbiji.

Петрушић 2007: Petrušić, N. Prava žene u porodici, u Petrušić, Nevena (ur.); Konstantinović Vilić, S. (ur.); Žunić, N. (ur.), Pravne studije roda. Niš: Pravni fakultet Univerziteta u Nišu.

Петрушић 2010: Petrušić, N. Konstantinović Vilić S. Žene, zakoni i društvena stvarnost.

<https://www.rodnaravnopravnost.gov.rs/sites/default/files/2017-02/Zene%20zakoni%20i%20drustvena%20stvarnost%20%20%20KNJIGA%20%20Petrusic%2C%20Konstantinovic%20Vilic.pdf>

Porodični zakon ("Sl. glasnik RS", br. 18/2005, 72/2011 - dr. zakon i 6/2015).

Републички завод за статистику 2020: Републички завод за статистику. Жене и мушкарци у Републици Србији. Republički zavod za statistiku. 2020: Republički zavod za statistiku. Žene i muškarci u Republici Srbiji.

<https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/Pdf/G20216001.pdf>

Ustav Republike Srbije («Sl. glasnik RS», br. 98/2006 i 115/2021).

Шобот 2014: Šobot, A. O niskom fertilitetu iz ugla ekonomske aktivnosti ženskog stanovništva: mogućnosti i ograničenja u podsticanju rađanja.

<http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0038-982X/2014/0038-982X1402043S.pdf>